

לא תתגודדו

בְּנִים אַתֶּם לֵה' אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגַּדְּדוּ וְלֹא תִשְׁיִמוּ קִרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמַת: (דברים יד א).¹

מסכת יבמות יג ע"ב - יד ע"א – מקור הדין

תנן התם: מגילה נקראת באחד עשר, ובשנים עשר, ובשלושה עשר, ובארבעה עשר, ובחמישה עשר, לא פחות ולא יותר. אמר ליה ריש לקיש לרי' יוחנן, איקרי כאן: "לא תתגודדו" - לא תעשו אגודות אגודות.² האי לא תתגודדו מיבעי ליה לגופיה, דאמר רחמנא: לא תעשו חבורה על מת! אם כן, לימא קרא "לא תגודדו", מאי "תתגודדו"? שמע מינה להכי הוא דאתא.³

רב אומר: לא עשו בית שמאי כדבריהם, ושמואל אמר: עשו ועשו.⁴
מאן דאמר: "לא עשו", דהא נפקא בת קול; ומאן דאמר "עשו", - רבי יהושע היא, דאמר: אין משגיחין בבית קול.⁵ ומאן דאמר "עשו", קרינן כאן: "לא תתגודדו" - לא תעשו אגודות אגודות!⁶
אמר אביי: כי אמרינן "לא תתגודדו" - כגון שתי בתי דינים בעיר אחת, הללו מורים כדברי בית שמאי (ב"ש) והללו מורים כדברי בית הלל (ב"ה), אבל שתי בתי דינים בשתי עיירות - לית לן בה. אמר ליה רבא: והא ב"ש וב"ה כשתי בתי דינים בעיר אחת דמי! אלא אמר רבא: כי אמרינן לא תתגודדו - כגון בית דין בעיר אחת, פלג מורין כדברי ב"ש ופלג מורין כדברי ב"ה, אבל שתי בתי דינים בעיר אחת - לית לן בה.⁷

¹ בפשט הפסוק הכוונה היא לפציעת הגוף כאות אבל על מת, כדברי רש"י שם: "לא תתגודדו - לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין". ראו גם פירושי רשב"ם, אבן עזרא ורמב"ן על הפסוק. וכבר הקשו מהמקרה של רבי עקיבא שהיה מתאבל מאד על מותו של ר' אליעזר בן הורקנוס ו"היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ" (סנהדרין סח ע"א), ראו תוספות יבמות יג ע"ב. ואנו נלך בפירוש השני של "לא תתגודדו" - ענייני מחלוקת, ולפיכך יש אולי משמעות סמלית לאזכורו של ר' אליעזר בן הורקנוס כאן. ראו דברינו [ר' אליעזר בן הורקנוס חמישה פרקים ואפילו](#) בדפים המיוחדים.

² סוגיה זו היא המקור הראשי לכלל "לא תגודדו" - לא תעשו אגודות אגודות" (ובלשון מאוחרת: "גודדים גודדים"). אלא שדווקא שאלת ריש לקיש לגבי קריאת מגילת אסתר בזמנים שונים שנתקנה עבור בני הכפרים שמזדמנים ליום השוק בימים שני וחמישי, היא קצת תמוהה, שהרי זו עצמה תקנת חכמים מוסברת ומנומקת וכל אחד מבין שהקורא הוא בן כפר שאין לו מנין בעירו. וכבר עמדו על נקודה זו המפרשים (תוספות שם "כי אמרינן", הרא"ש יבמות פרק א סימן ט, הר"ן בתחילת פרק ראשון במגילה ועוד). אבל לעניינינו, פשיטא לגמרא כאן שמ"לא תגודדו" לומדים גם את הדין שלא להתפלג וליעשות חבורות חבורות.

³ סוף דבר, האסמכתא לכך שציווי התורה "לא תתגודדו" כולל לא רק את האיסור של שריטה לנפש, אלא גם את האיסור של פלגנות ופיצול לאגודות שונות, מנהגים שונים ומחלוקות, נמצאת בכפל האות ת"ו שבמילה "תתגודדו" (וכן בכפל האות דל"ת, ראו המשך הגמרא שם). ובאמת, במקרא עצמו מצאנו כפל משמעות המילה עצמה: אליהו בהר הכרמל במשמעות הראשונה, ככתוב: "יתגודדו כמשפטם בחרבות וברמחים עד שפך דם עליהם" (מלכים א יח כח) ואילו במידה ד' יד: "עתה תגודדי בת גודו" - במשמעות השנייה. ראו פירוש דעת מקרא שם.

⁴ כאן מגיעה הגמרא לעיקר הסוגיה ולקשר למסכת יבמות. במשנה השייכת לסוגיה זו (פרק א משנה ד) אנו לומדים על מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל לגבי דיני ייבום וחליצה (לפרטי המחלוקת ראו משניות א-ד והקדמת קהתי שם) והשאלה היא אם אחרי שנקבעה הלכה כבית הלל המשיכו בית שמאי לנהוג כמנהגם או לא. רב אומר שלא - "לא עשו" ושמואל אומר שכן - "עשו".

⁵ הגמרא יוצרת כאן קשר לשתי סוגיות מרכזיות אחרות בענייני מחלוקת: הסוגיה בגמרא עירובין יג ע"ב: "שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל"; ומחלוקת [תנורו של עכנאי](#) במסכת בבא מציעא נט ע"ב: "יצאה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא ... אין אנו משגיחין בבית קול". מהגמרא בעירובין למדנו שהוכרעה המחלוקת והלכה כבית הלל ולכן היינו מצפים מבית שמאי "שלא יעשו" - שלא ימשיכו להתנהג כשיטתם. ואילו מהגמרא בבבא מציעא למדנו "שאינן משגיחין בבית קול" ולכן אין (עדיין) הכרעה כשיטת בית הלל ובית שמאי "עשו" היינו המשיכו לנהוג הלכה למעשה כשיטתם. ובאנו למחלוקת אמוראים רב ושמואל ע"ג מחלוקת התנאים בית שמאי ובית הלל אם "עשו" או "לא עשו". ומ"לא תתגודדו" הגענו למחלוקת הסוגיות ולעימות בין גמרא עירובין שבה הוכרעה ההלכה ע"י בת קול ובין גמרא בבא מציעא שקובעת "אין משגיחין בבית קול". וב"הפוך על הפוך", ר' יהושע המתנגד הגדול לפלגנות של ר' אליעזר בסוגיית תנורו של עכנאי, הוא האסמכתא לבית שמאי (שר' אליעזר נטה להם - "ר' אליעזר שמותי הוא") להמשיך ולהחזיק בשיטתם. וזה נושא רחב מיני ים וארוך מיני ארץ שנגענו בו במקצת בדברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות, ויש להוסיף ולדון בו.

⁶ גם אם טרם הוכרעה המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל, יש כאן עדיין בעיה של "לא תתגודדו", אז איך "עשו"? ובאמת, לפני שהוכרעה המחלוקת, השאלה היא גם על בית הלל. את מי אפשר במצב כזה להאשים ב"לא תתגודדו"?

⁷ אלה שתי שיטות היסוד שעליהם דנים הפוסקים ומהם נמשך הדיון לאורך הדורות מהו בעצם האיסור של "לא תתגודדו". רבא מקל ואביי מחמיר. לפי שיטת רבא, האיסור של "לא תתגודדו" הוא רק אם זו מחלוקת בתוך בית הדין (באותו בית כנסת, ואז באמת מה עושים?). לפי שיטת אביי, על מחלוקת באותו בית דין אין בכלל מה לדבר. גם בתי דין שפוסקים באופן שונה (שתי קהילות שמתנהגות באופן שונה), באותה העיר, הם בכלל "לא תתגודדו". ולדעת כולם, בערים וישובים נפרדים, אין בעיה.

תא שמע: במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת לעשות ברזל,⁸ במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלים בשר עוף בחלב; במקומו של רבי אליעזר אין (כן), במקומו של רבי עקיבא לא!⁹

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק יב הלכה יד – כאביי בגמרא

ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקת גדולות, שנאמר: לא תתגודדו - לא תעשו אגודות אגודות.¹⁰

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה מה – בין איסור תורה לדרש

והנה אמרו (יבמות יג ב) שבכלל לאו זה גם כן האזהרה מחילוק בתי דיני העיר במנהגיהם וחילוף הקבוצים ואמרו: לא תתגודדו - לא תעשו אגודות אגודות. אבל גופיה דקרא הנה הוא כמו שבארו, ואמרו: לא תעשו חבורה על מת. וזה¹¹ הוא כמו דרש. וכן אמרם (סנהדרין קי א) המחזיק במחלוקת עובר בלאו, שנאמר: "ולא יהיה כקרח וכעדתו" - הוא גם כן על צד הדרש.¹²

ילקוט שמעוני תורה פרשת ראה רמז תתצא – לא תשימו קרחה

"לא תתגודדו - לא תשימו אגודות אגודות ותהיו חלוקין אלו על אלו, שלא תשימו קרחה בכס ששעשה קרח שחלק לישראל ועשאו אגודות אגודות ועשה קרחה בישראל שנבלעו עמו בני אדם הרבה.¹³

פירוש ספורנו על הפסוק – פלגנות בעקבות אבל מוגזם

⁸ לצורך ברית מילה שחלה בשבת, שלפי שיטת ר' אליעזר לא רק המילה עצמה מותרת בשבת, אלא כל מה שנזקקים לו, "מכשירין" בלשון הגמרא, מותר לעשות בשבת, אפילו לכרות עץ כדי לעשות פחם, כדי להפיח מפוח לתקן את הסכין.

⁹ סימנת זה של הגמרא, הגם שהיא דנה בענייני הלכה, מזכירה מאד את המשנה בפסחים פרק ד משנה א: "מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם. ואל ישנה אדם מפני המחלוקת". ראו בגמרא שם שהיא מביאה משנה זו מיד בתחילת הדיון לעיל על קריאת מגילה, כחיזוק למנהג שקוראים את המגילה בזמנים שונים במקומות שונים. שימו לב לסימנת המשנה: "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת" שנראה ממנה שהדגש הוא כאשר אדם הולך לעיר אחרת (לבית כנסת אחר) יתאים עצמו למנהג המקום ולא יתעקש לקיים את מנהגיו. גם זה קשור בכלל "לא תתגודדו" כפי שהגמרא ביבמות עצמה מביאה שם בהמשך (וכן הוא בשבת מו ע"א): "רבי אבהו כי איקלע לאתריה דרבי יהושע בן לוי הוה מטלטל שרגא (נר), וכי איקלע לאתריה דר' יוחנן לא הוה מטלטל שרגא". גם להקל – לטלטל את הנר (להראות שאינו מחמיר) ולא רק להחמיר, היינו לא לטלטל במקומות שכך נוהגים.

¹⁰ הרמב"ם פוסק כאביי (בניגוד לכלל "אביי ורבי הלכה כרבא"), היינו מחמיר מאד ב"לא תתגודדו". בכל עיר יהיה רק בית דין אחד! ונראה שפסיקה זו קשורה לחיבורו ההלכתי הגדול: היד החזקה – משנה תורה שציפה שיתקבל כמורה הלכה כללי וימנע מחלוקות ומנהגים שונים בקהילות ישראל הפזורות. אבל לא כולם הסכימו איתנו והמציאות הייתה כנראה חזקה יותר (מה גם שכאמור הלכה כרבא). ראו למשל שו"ת הרד"ך בית יא: "וקיימא לן כרבא דהיכא דאיכא שתי בתי דינין בעיר אחת, אלו נוהגין לאסור ואלו נוהגין להתיר ואין כאן משום לא תתגודדו... ומה שכתב הרמב"ם ז"ל וכן בעל הסמ"ג ז"ל שבכלל אזהרה לא תתגודדו הוא שלא יהיו שתי בתי דינין בעיר אחד זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר, נראה שהם ז"ל רצו לומר שכשיש בעיר חלוק מנהגים, שחלק מהם נוהגים מנהג זה וחלק מהם נוהגים מנהג אחר, שבזה הדבר הם נעשים שתי בתי דינין. אבל אינם ב' בתי דינין ממש בכל דבר ובכל ענין ממש. וכמו שתמצא היום בשלוניק (סלוניקי) העיר הגדולה אשר היא אם בישראל שהספרדים בית דין בפני עצמם והאשכנזים בית דין בפני עצמם. אלו נוהגים מנהגיהם כמבראשונה ואלו נוהגים מנהגיהם כמבראשונה. וכן בכל מקום שימצאו כיוצא בזה מודים הם שאין כאן לא תתגודדו, דכרבא קיימא לן". ובספרות השו"ת והפוסקים מובא הכלל "לא תתגודדו" באופן תדיר מאד וניסו לפתור בעזרתו בעיות רבות, חלקן אולי יותר חברתיות מאשר הלכתיות צרופות, החל משני אחים שכל אחד רוצה לקיים את יום הזכרון לאבא ביום אחר (שו"ך יורה דעה סימן תב ס"ק י'), דרך זמן האבלות בספירת העומר (שולחן ערוך אורח חיים סימן תצג סעיף ג), נפילת אפים לצד ימין או שמאל (משנה ברורה סימן קלא ס"ק ו), עמידה בברכת ספירת העומר (שו"ת הרמב"ם סימן רסב), הנחת תפילין בחול המועד (משנה ברורה סימן לא ס"ק ח) ועוד ועוד. והנושא רחב מידי ים ועמוק מיני שמים ועד כאן בהלכה (ולא להלכה).

¹¹ לא תתגודדו במובן שלא תעשו אגודות אגודות.

¹² חזרנו לפסוק שבמקרא "לא תתגודדו ולא תשימו קרחה". נכון שלומדים מהפסוק שני עניינים שונים אבל לפי שיטת הרמב"ם יש הבדל מהותי ביניהם. האיסור של שריטה וקרחה לנפש הוא איסור תורה פשוט ונמנה כאחד מתר"ג מצוות ואילו "לא תתגודדו" במובן של מחלוקת הוא "כמו דרש" ואינו מתר"ג מצוות. אבל יש לו סמך ונכנס להלכה ע"י הרמב"ם באופן נחרץ וכשיטת אביי לעיל. השווה שני "רמב"ם" אלה. ומה עושה הרמב"ם בעצמו? דרש בתוך דרש. הוא מזכיר כאן את הגמרא בסנהדרין: "אמר רב: כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר: ולא יהיה כקרח וכעדתו" ויוצר קשר סמוי בין "קרחה" שנזכר בהמשך הפסוק ובין קורח.

¹³ מה שרמב"ם אומר במרומו, אומר ילקוט שמעוני במפורש. גם החצי השני של הפסוק: "ולא תשימו קרחה בין עיניכם וכו'" קשור לנושא הפלגנות. אל תהיו כקרח וכעדתו שגרמו למחלוקת קשה בישראל. האם בעל הילקוט ראה את הרמב"ם (ההפך לא סביר)? נראה ששניהם מיוסדים על גמרא סנהדרין קט ע"ב: "ויקח קרח... שנעשה קרחה בישראל" (הרמב"ם מביא את המשך הגמרא בדף קי ע"א: "כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו"). אבל החיבור הישיר של "לא תשימו קרחה בין עיניכם" לקרח וממנו למחלוקת ופלגנות, הוא של בעל ילקוט שמעוני (ואולי קדם לו מדרש פתרון תורה על הפרשה, ראו במקור).

בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו – שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב. לפיכך אתם בנים לה' שהוא אביכם קיים לעד...¹⁴

ספרי דברים פסקא צו ד"ה לא תתגודדו – היו אגודה אחת

לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת. וכן הוא אומר: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט ו).¹⁵

ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שמו – האגודה שמחזיקה את מעלות השמים

"יחד שבטי ישראל" (דברים לג ה) - כשהם עשויים אגודה אחת ולא כשהם עשויים אגודות אגודות, וכן הוא אומר: "הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה" (עמוס ט ו). רבי שמעון בן יוחי אומר: משל לאחד שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמידן בלב הים ובנה עליהם פלטרין. כל זמן שהספינות קשורות זו בזו, פלטרין קיימים. פרשו ספינות, אין פלטרין קיימים. כך ישראל, כשעושים רצונו של מקום - בונה עליותיו בשמים. וכשאין עושים רצונו - כביכול אגודתו על ארץ יסדה.¹⁶

מסכת פסחים דף עט עמוד ב – אחדות ישראל בחגים

גופא: הרי שהיו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין - הללו עושין לעצמן והללו עושין לעצמן. היו טמאין עודפין על הטהורין אפילו אחד - יעשו בטומאה, לפי שאין קרבן ציבור חלוק. ... רבי יהודה אומר: אפילו שבט אחד טמא ושאר כל השבטים טהורין - יעשו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק. רבי יהודה סבר: שבט אחד איקרי קהל, והווי לחו פלגא ופלגא ואין קרבן ציבור חלוק, ועבדי כולהו בטומאה.¹⁷

מסכת חגיגה דף כב עמוד א – שלא יבנה כל אחד במה לעצמו

¹⁴ גם ספורנו יוצר חיבור בין שתי המשמעויות של "לא תתגודדו": השריטה והאבל המופרז למת עד כדי שתיתת דם והפלגנות. אָבֵל והפגנת צער מופרזים על מת הוא בבחינת האלהות של הנפטר, ודבר זה מפגין, במתכוון או שלא במתכוון, זלזול בבני האדם שחיים סביבנו ובערפול של דבר גם בקב"ה עצמו. כאילו אין תחליף לנפטר ואין יותר "לאן ללכת". מכאן הדרך לפלגנות ולאיבוד דרך היא קצרה מאד. ראו דברינו [אין המלך נכנס כהדיוט](#) בפרשת ואתחנן, מדוע לא הסכים הקב"ה שאפילו עצמותיו של משה לא יובאו לקבורה בארץ ישראל שמה יפגום הדבר ואפילו כמלוא הנימה בהנהגתו של יהושע. וראו הביטוי "פגם הכתוב צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו" (ירושלמי שביעית פרק ו הלכה א ועוד).

¹⁵ החידוש במדרש קצר זה הוא הלשון החיובית, לא רק "אל תעשו" אלא "תעשו". אל תעשו אגודות אגודות - תעשו אגודה אחת. וכמו שאנחנו אומרים בתפילות הימים הנוראים "ויעשו כולם אגודה אחת". על מנת לא לעבור על האיסור מספיק שלא תהיה מחלוקת באותו בית דין (לשיטת רבא) או באותה עיר (שיטת אביי). אך על מנת לבנות חברה מאוחדת ולקיים את הציווי החיובי של "בנים אתם לה' אלהיכם", צריך יותר מזה. על מנת לבנות מעלות (מעליות?) בשמים (לשמים?). צריך אגודה איתנה על הארץ שהיא שתחזיק מעלות או מעליות אלה.

¹⁶ מדרש ספרי זה שבסוף ספר דברים ממשיך את ספרי במדבר לעיל שבפרשתנו וכבר הרחבנו לזון בו בדברינו [אגודה אחת](#) בראש השנה ולא נחזור על הדברים כאן. "יחד שבטי ישראל" בברכת משה ערב מותו והסתלקותו מהעולם, מזכיר את ברכת יעקב אבינו כשהוא מצווה את בניו "שבטי ישראל" ומברכם שיהיו "אסיפה אחת" ערב מותו. ראו בראשית רבה צח ב: "ורבותינו אומרים: ציוה אותם על המחלוקת, אמר להם: תהיו כולם אסיפה אחת". וגם על יעקב הרחבנו בדברינו [על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב](#) בפרשת ויחי. נראה שהדברים נכונים לא רק לגדולי עולם כיעקב ומשה, אלא לכל אדם. ערב הסתלקותו של אדם מהעולם, כשהוא מצווה את דבריו ומנסה להנחיל את "מורשתו" לצאצאיו, הוא מבין, אולי גם לאור משגים שהוא עצמו עשה בחייו, שהערך הגדול ביותר, בעיני אלהים ואדם, הוא האחדות הפנימית. הקושי הגדול הוא לקיים את הדברים ולהכיר בחשיבותם עוד בחיים. "לא תתגודדו", יום-יום שעה שעה, ולא רק ערב הפטירה. ההפך מאחדות היא כמובן המחלוקת שמפרידה ומפלגת, ראו דברינו [חילוקי מחלוקות בישראל](#) בפרשת קרח שמשלים דף זה.

¹⁷ הגמרא שם דנה על המשנה במסכת פסחים פרק ז משנה ו במקרים בהם לא כל הקהל או הכהנים הספיקו להיטהר: "נטמא קהל או רובו או שהיו הכהנים טמאים והקהל טהורים - יעשה בטומאה. נטמא מיעוט הקהל, הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני". זה הדין המכונה "טומאה דחוייה בציבור" בפסח. בא המקור התנאי לעיל ודן במקרה שהקהל שבא להקריב קרבן פסח חלוק בדיוק חצי טהורים וחצי טמאים. מה הדין? כל קבוצה עושה פסח ב"ד בניסן לעצמה. אבל רבו הטמאים על הטהורים באדם אחד, עושים כולם ביחד גם אם הסכינים והכלים נמצאים והטהורים מקריבים בטומאה. למה? לפי ש"אין קרבן ציבור חלוק". ולפי שיטת ר' יהודה אפילו אם שבט אחד טמא כולו ושאר כל השבטים טהורין, יעשו הטהורים את הפסח ביחד עם השבט הטמא לפי ש"אין קרבן ציבור חלוק". ראו גם ברייתא נוספת בגמרא שם: "תנו רבנן: הרי שהיו ישראל טמאין, וכהנים וכלי שרת טהורין. או שהיו ישראל טהורין וכהנים וכלי שרת טמאין, ואפילו ישראל וכהנים טהורין וכלי שרת טמאין - יעשו בטומאה, שאין קרבן ציבור חלוק. נראה שנוכל להוסיף גם כלל זה "אין קרבן ציבור חלוק" לנושא שלנו "לא תתגודדו".

... ומאן תנא דחייש לאיבה - רבי יוסי היא, דתניא, אמר רבי יוסי: מפני מה הכל נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה - כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו, ושורף פרה אדומה לעצמו. אמר רב פפא: כמאן מקבלינן האידינא סהדותא מעם הארץ, כמאן - כרבי יוסי.¹⁸

רש"י דברים יד א פרשת ראה – בנים אתם לה'

לא תתגודדו - לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין, לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים.¹⁹

העמק דבר דברים יד א פרשת ראה – שני הציוויים בפסוק אחד הם

בנים אתם וגו'. מובן שהוא הקדמה וטעם לאזהרה שאחריו וכפירוש רש"י ורמב"ן ז"ל ... משום דבאזהרה דלא תתגודדו נכלל שתי משמעות: חדא גדידה בבשר על מת כמו ולא תשימו קרחה וגו', שנית לא תעשו אגודות אגודות ... מעתה הקדים הכתוב טעם בנים אתם לה' לאזהרה שלא תעשו אגודות אגודות, כיון שאתם בנים לה' על כן אין ראוי שיתראה שנפרדים אתם במנהגים השייך לתורתו, דטבע הבנים להיות הולכים בדרך אחד וכו'.²⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו ספר החינוך מצוה תסז שמציע, בין שאר דבריו, את התהליך הבא: "ממורי ישמרו אל למדתי שאין איסור זה אלא בחבורה אחת שחולקין קצתן על קצתן והן שוין בחכמה, שאסור לעשות כל כת מהן כדבריו שזה גורם מחלוקת ביניהן, אלא ישאו ויתנו בדבר הרבה עד שיסכימו כולם לדעה אחת. ואם אי אפשר בכך יעשו הכל כדברי המחמירין אם המחלוקת הוא על דבר שהוא מן התורה". ומשתמע מדבריו שאם זה מדרבנן או מנהג, יש ללכת כדברי המקילים. אך מה נעשה אם המחלוקת היא אם אומרים "אב הרחמים" בשבת במרכים בימי הספירה או לא ואף אחד לא מוכן לוותר ...

מים אחרונים 2: עוד על בונה במה לעצמו או "במה לעצמם",²¹ ראו שו"ת מב"ט (מאה 16) חלק ג סימן סח: "שאלה כי שמעתי דיבת רבים אומרים:²² אין נפשינו ודעתנו נוחה במה שראינו אנשים חכמים וידועים וכשרים אשר הם נפרשים ממנו ממאכלינו ומשתינו וכליהם מכלים שונים ועושים במה לעצמם להתקדש במה שמותר לחכמים גדולים מהם,

¹⁸ תורף הסוגיה ההלכתית שם היא שבאופן פרדוכסלי, מקפידים בתרומה יותר מאשר בקודש, על דיני טומאה וטהרה של עמי הארצות (שבד"כ אינם מקפידים על דיני טומאה וטהרה). זאת, משתי סיבות. האחת, "משום איבה", היינו שלא יכעסו עמי הארצות שאין מקבלים מהם שמן, סולת ונסכים למקדש; והשנייה, החשש שהקפדה במקדש תגרום לכך שכל אחד יבנה לו במה משלו ויעשה אפילו פרה אדומה (!) לעצמו. הביטוי "בונה במה לעצמו" מקביל מאד ל"לא תתגודדו" וגם הוא הלך וקיבל משמעות חברתית-דתית במרוצת הדורות. ראו למשל פירוש משיבת נפש דברים פרק כט, תחילת פרשת נצבים: " ... שאפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו צדיקים בשוה, מן המחויב לברור ראש ישיבה ודיין ושוטרים ולא יבנה כל אחד במה לעצמו". ומי שהרחיב מאד בעניין זה וקשר אותו למאמר אחר של חז"ל: "כל הנודר כאילו בנה במה", הוא פירוש כלי יקר. ראו דבריו הנמלצים שהם עצמם כלי יקר, במדבר פרק ל פסוק ג: "כי הנודר דומה כאילו בנה במה. וטעמו של דבר הוא, שירדה התורה לסוף דעת הנודר כי הוא אוסר על עצמו מה שכל העולם נוהגין בו היתר. מסתמא רום לבבו השיאו שמכל העדה יבדל והוציא את עצמו מן הכלל. ובדרך זה מצינו בלשון חז"ל (חגיגה כב א) שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו, כי כל זה דרך גאה וגאון". ראו גם פירושו בספר ויקרא א ד.

¹⁹ כבר הזכרנו את החצי הראשון של רש"י זה בראש דברינו (הערה 1), וכאן נחתום את דברינו בדברי רש"י במלואם. "בנים אתם – בנים לה' כעם שקיבל על עצמו את התורה, ובנים אתם לאבות ואמהות בשר ודם – כיעקב לעיל ערב פטירתו. כבנים לה' אל תשחיתו את צלם אלהים שבכם – לא פיסית ולא נפשית-רוחנית. וכבנים להורים כפשוטם ובשרשרת הדורות לאבות ולאמהות – אל תשחיתו את האחוה ואת המשפחה ואת העם. ראו פירוש רמב"ן שמדקדק על רש"י שלפי דבריו המצווה לא תתגודדו ולא תשימו קרחה היא בכל מקרה ואילו חז"ל צמצמו לעבודה זרה על מתים. ומפרשי רש"י (רא"ם ואחרים) טרחו להסביר את רש"י. נראה שהרמב"ם בספר המצוות לעיל כבר נתן את התשובה, כאשר הפריד בין הלאו "גופיה דקרא" ובין אזהרה על המחלוקת שהוא "כמו דרש". דרש "קטן", דרישה "פעוטה" – אל תהיה כקרח וכעדתו! היו בנים למקום ואחים ביניכם.

²⁰ פרשני הדורות המאוחרים ממשיכים את הקו של רש"י ומציעים לראות את שני הציוויים שבפסוק כמקשה אחת שיסודה הוא "בנים אתם לה' אלוהיכם". העמק דבר גם טוען (בקטע שהשמטנו ראו במקור), בניגוד לרמב"ם שבספר המצוות וע"ס הרמב"ם שבהלכות עבודה זרה (שניהם מובאים לעיל) וע"ס דברי ריש לקיש בגמרא יבמות לעיל, שהדרשה "לא תעשו אגודות אגודות" איננה אסמכתא אלא עניין מהותי בפסוק שיש לו "שתי משמעויות" ושתיהן נובעות מ"בנים אתם". ראו גם שפת אמת דברים פרשת ראה שנה תרמ"ז: "דרשו חז"ל לא תעשו אגודות אגודות וכו' ... פירוש, שצריכין בני ישראל לעורר זו המדרגה להיות נקראים בנים. כי בוודאי לא על הגופים חל שם בנים. רק בהיותם אגודה אחת, וגם במה שנבדל מן החוקות העמים כפירוש הפשוט לא תתגודדו. וזה תלוי בזה". ותודה לשואב המים יוחנן פריד הי"ו שהפנה את תשומת לבנו למקורות אלה.

²¹ איסור שיסודו גם הוא בפרשת השבת ככתוב בדברים פרשת ראה פרק יב פסוקים יג – יד: "השָׁמֵר לָךְ פֶּן תַּעֲלֶה עֲלֶיךָ בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר תֵּרְאֶה: כִּי אִם בְּמְקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאֶחָד שְׁבָטֶיךָ שֶׁם תַּעֲלֶה עֲלֶיךָ וְשֶׁם תַּעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה". ובע"ה נזכה לדון בנושא איסור במות בפעם אחרת.

²² מקור הביטוי בפסוק בירמיהו כ י: "כִּי שָׁמַעְתִּי דְבַר רַבִּים מְגוֹר מְסֻבִּיב הַגִּידוּ וְנִגְיָדְנוּ כָּל אֹנֶשׁ שְׁלוּמֵי שְׁמַרְי צְלַעִי אוּלַי יִפְתָּה וְנוֹכַלָּה לוֹ וְנִקְחָה נִקְמָתָנוּ מִמֶּנּוּ". ביטוי שאהוב על בעלי תריסים בעת פולמוס.

ובסעודות של מצוה אינם רוצים להזדמן אפילו לקרוביהם, מבשרם לא יאכלו. ואחר כל ירוק ידרושו²³ גם מבני ביתם הכשרים כמותם נפרשים בשולחנם במאכלם בשנים: א' אוכל בשר וא' אוכל גבינה או א' אוכל חולין וכהן אוכל תרומה וקרובים ליפרד בברכת זימון ג"כ ... האומרים איזהו מקומן של זבחים שחיטתם אם בצפון או בדרום כמוהם ואין אוכלים מבהמה שהורו בה חכמים להתיר. ויש בזה חילול התורה בפני האומות כי חושבים אותה כשתי תורות. ועל כן יצאתי לפניהם לשחר פניהם ולמצוא חן בעיניהם אל יהיו חסידים הרבה ודי להם מה שאסרה תורה וכו'.²⁴

²³ הקפדה על חרקים ותולעים?

²⁴ מה שמזכיר את הביטוי הנאה: "אין לך אלא מה שאמרו (שנו, מנו, תקנו) חכמים" (חולין נד ועוד רבים).